

Boekbespreking

G. W. Meijnen, *Van zes tot twaalf. Een longitudinaal onderzoek naar milieu- en schooleffecten van loopbanen in het lager onderwijs*, (SVO-reeks 79), Flevodruk, Harlingen, 1984, 176 pag., f27,50 ISBN 90 6472 045 2.

J.C. van der Wolf, *Schooluitval, een empirisch onderzoek naar de samenhang tussen schoolinterne factoren en schooluitval in het reguliere onderwijs*, Swets en Zeitlinger, Lisse, 1984, XI + 174 pag., f33,— ISBN 90 265 0566 3

Deze twee boeken, die in hetzelfde jaar zijn verschenen en die ongeveer evenveel publieke belangstelling hebben getrokken, verschillen ondanks de vele overeenkomsten sterk. Beide studies gaan over het mogelijk effect dat scholen - hun inrichting, het curriculum, de taakopvatting van leerkrachten - kunnen hebben op de loopbanen van hun leerlingen. Beide auteurs menen verschillen in effecten van scholen gevonden te hebben: Meijnen op de leerprestaties in I.Q.-ontwikkelingen van leerlingen op een aantal lagere scholen in de stad Groningen; Van der Wolf op de schooluitval in lagere scholen in Oud-West in Amsterdam.

Beide boeken zijn in de publiciteit gekomen, omdat men meende dat zij de opvattingen over de gewenste en ten dele ook uitgevoerde onderwijsvernieuwing van de afgelopen decennia zouden weerleggen. Beide studies passen binnen dezelfde richting, die het onderzoek heeft ingeslagen sinds duidelijk is geworden dat materiële verschillen tussen scholen (boven een bepaald minimum-niveau aan materiële voorzieningen) nauwelijks meer gevolgen hebben voor de leerprestaties en schoolloopbanen van de leerlingen (bv. door de studie van Coleman, 1966 en Jencks, 1972). Deze nieuwe stroming binnen het onderzoek zoekt de belangrijkste verschillen tussen scholen vooral in het schoolklimaat, in de wijze waarop leerkrachten en leerlingen met elkaar omgaan, in de eisen die men aan leerlingen stelt, in de regels (geschreven en ongeschreven) die de school stelt aan docenten en leerlingen. De bekende studie van Rutter e.a. (1979) maar ook het nieuwe onderzoek van Coleman e.a. (1982) zijn enige Angelsaksische mijlpalen binnen deze richting. Beide Nederlandse studies laten inderdaad ook zien dat het schoolklimaat en de taakopvattingen van leerkrachten van

betekenis zijn voor de leerprestaties en de schoolloopbaan van leerlingen op lagere scholen.

En toch mogen beide studies niet op één hoop geworpen worden. Tussen beide studies gaapt een bijna niet te overbruggen kloof in onderzoekskwaliteit en dus in betrouwbaarheid van hun conclusies.

De kwaliteit van de dissertatie van Van der Wolf is immers vergeleken bij die van de studie van Meijnen veel te gering. Van der Wolf onderzoekt de oorzaken van schooluitval in de lagere scholen. Hij zet zich daarbij af tegen de orthopedagogische tradities, die volgens hem de oorzaak van schooluitval (met name verwijzing naar het buitengewoon onderwijs, zitten blijven en een lage keuze in het voortgezet onderwijs) uitsluitend in het kind en zijn milieu zoekt. Hij meent, duidelijk geïnspireerd door Rutter, dat de schoolinterne factoren daarbij onderschat kunnen zijn. Hij voerde daarom in de winter van 1982 een survey onder leerlingen en leerkrachten van 13 lagere scholen uit. Hij bestoekt beide groepen respondenten met een grote batterij vragen, bijeen gesprokkeld uit een groot aantal schalen. Waarom deze vragen nu juist gekozen zijn, wordt de lezer nooit echt duidelijk gemaakt. Zo blijft het verbazingwekkend dat het sociaal milieu van de individuele leerlingen, ondanks de verbale aandacht daarvoor in de inleidende hoofdstukken, in het gerapporteerde onderzoek volledig buiten beschouwing blijft. Ik vrees dat dit komt doordat Van der Wolf de theoretische implicaties van zijn analyse-model niet voldoende van tevoren doordacht heeft. Het gaat immers bij een school-effectenonderzoek er niet alleen om aan te tonen dat tussen scholen (of klassen daarbinnen) verschillen bestaan. Het gaat erom aan te tonen dat bepaalde kenmerken van sociale structuren of organisaties, zoals scholen, een eigenstandige invloed uitoefenen op het gedrag van de deelnemers binnen die organisaties, en dat dit effect niet verklaard kan worden uit individuele kenmerken van die participanten. Dit multi-level karakter van zijn studie (zie bv. Van den Eeden en Hauer, z.j.), dit sociologische aspect van zijn probleemstelling heeft Van der Wolf in het geheel niet gezien. Daardoor maakt hij één van de meest klassieke fouten in de sociologie, nl. de ecologische fout. Verschillen in gedrag van deelnemers uit uiteenlopende sociale organisaties worden daarbij op conto van die organisaties geschreven, zonder dat nagegaan wordt of deze verschillen niet uit andere individuele verschillen tussen de deelnemers voortvloeien. Deze onbekendheid met deze klassieke fout laat Van der Wolf duidelijk zien wanneer hij analyses op leerling-leerkrachtniveau, op klasniveau en op schoolniveau naast elkaar behandelt zonder deze

op een of andere manier met elkaar te verbinden.

Ook op andere wijze blijkt dat Van der Wolf zijn probleemstelling onvoldoende heeft doorzocht. Hij neemt aan dat schooluitval voortvloeit uit kenmerken van scholen en de daaraan verbonden leerkrachten. Hij lijkt zich niet te realiseren dat de richting van de causale beïnvloeding ook met evenveel recht omgekeerd kan lopen. Scholen, die nogal constant schooluitvalpatronen hebben, trekken daardoor bepaalde leerkrachten aan en stoten andere af. Op grond van de Van der Wolf-analyse kan men nu even goed betogen dat scholen met lage leerprestaties een hoog uitvalpatroon en een groot verloop van leerkrachten kennen, waardoor zij veel jonge leerkrachten hebben. Scholen met hogere leerprestaties en een laag uitvalpatroon, hebben een veel minder groot verloop waardoor ze oudere leerkrachten kunnen vasthouden, maar ook gemakkelijker leerkrachten met ervaring kunnen aantrekken. De verschillen tussen de onderzochte scholen zouden dus voor hetzelfde geld daarom geheel op het conto van deze recruiteringsverschillen geschreven kunnen worden. Deze alternatieve causale ordening, die Van der Wolf zelfs niet aanroept maar die op basis van zijn resultaten even plausibel is, zet al zijn conclusies op losse schroeven. Studies naar effecten van organisaties moeten, zoals reeds lang bekend is, steeds rekening houden met de mogelijkheid van concurrerende causale modellen en met de invloed van verschillen in recruiting.

De studie van Meijnen weet al deze ernstige feilen te vermijden. Hij past zeer gewetensvol een multi-level analyse toe. Steeds controleert hij of effecten van de verschillende curricula niet veroorzaakt worden door de kenmerken van de individuele leerlingen, zoals het ouderlijk milieu en de wijze van socialisatie binnen het gezin. Helaas is dit boek slechts een samenvatting van een veel uitgebreider onderzoeksverslag, waarin uitvoerig juist op dit multi-level karakter van schooleffecten wordt ingegaan. Ook heeft Meijnen uitsluitend longitudinale gegevens gebruikt, in plaats van een momentopname. Hij volgt deze groep leerlingen (het zgn. 'Groningen cohort') sinds het begin van de lagere school, waarover hij in zijn dissertatie reeds rapporteerde (Meijnen, 1977). Hij loopt daardoor veel minder het risico dat hij ad hoc analysemodellen gebruikt. Hij bouwt voort op en is vertrouwd met soortgelijke loopbaanmodellen, waardoor zijn conclusies ook beter gefundeerd zijn. Meijnen vindt overigens effecten van schoolkenmerken, met name van de verschillende typen curricula, die in de Groningse lagere scholen gebruikt werden. In dit verband is het interessant op te merken dat deze curricula-typen niet op één duidelijke dimensie (bv. vernieuwend versus traditioneel of een soortgelijke dichotomie) onder te brengen zijn, zoals in allerlei meer normatieve be-

schouwingen over het onderwijs vaak verondersteld wordt. Kleven er dan geen bezwaren aan de studie van Meijnen? Uiteraard kleven er bezwaren aan zijn onderzoek, omdat in elk onderzoek, hoe goed dan ook, compromissen gesloten moeten worden bij de datavergaring en -analyses, arbitraire keuzen gemaakt moeten worden, e.d. Zo is een groot bezwaar dat Meijnen geen gelegenheid heeft gekregen observaties in de klassen en scholen te verrichten en moet hij zich derhalve alleen baseren op mededelingen van de leerkrachten, waarmee zonder twijfel niet de werkelijke gang van zaken in de scholen gemeten zal worden. Hetzelfde geldt voor het gezinspedagogisch klimaat, ook de meting daarvan is uitsluitend gebaseerd op uitspraken van de moeder, ook weer omdat de mogelijkheden voor observatie ontbraken. Ook ontbraken mankracht en middelen om de leerlingen, die naar andere scholen in en buiten Groningen vertrokken waren (buitengewoon onderwijs!), op verantwoorde wijze te volgen. Dit betekent dat Meijnen in feite alleen onderzoek verricht heeft met de 'normale' leerlingen, wat betekent dat zijn schattingen van de effecten foutief (d.w.z. meestal te laag) kunnen zijn.

Een ander bezwaar tegen zijn analyse heeft minder met een gebrek aan middelen te maken. Op een aantal plaatsen in zijn boek vermeldt Meijnen dat de milieu-compositie van de scholen effect heeft op het functioneren ervan. Milieu-compositie van een school geeft het aandeel van leerlingen, dat uit de verschillende sociale milieus afkomstig is, weer. Op de achtergronden daarvan gaat hij helaas niet verder in, hoewel het goed mogelijk is dat het hier niet om een schoolkenmerk gaat, maar om een buurtkenmerk. Dronkers en Schijf (1985) laten, ook voor Groningse lagere scholen, zien dat de milieu-compositie van scholen sterk beïnvloed wordt door de milieucompositie van de buurten waarin de scholen staan. Deze milieucompositie van de buurt vloeit op zijn beurt voort uit de kwaliteit van de woningen in de verschillende wijken. Indien dit correct is, is men hiermee een belangrijke buitenschoolse oorzaak, die in Nederland meestal met de mantel der liefde en der gelijke bekostiging bedekt wordt, op het spoor. Al deze en nog andere mogelijke kritiek neemt echter niet weg dat Meijns studie, in tegenstelling tot die van Van der Wolf, ruimschoots de toets der kritiek kan doorstaan en vergeleken kan worden met buitenlandse studies, zoals die van Rutter en Coleman.

Samengevat: beide studies, hoewel hetzelfde onderwerp behandelend en min of meer dezelfde conclusies bereikend, kunnen niet op één lijn geplaatst worden. Van der Wolfs conclusies zijn op een zo zwakke analyse gebaseerd, dat zij daardoor niet-buikbaar zijn geworden. Meijns resultaten zijn daarentegen, ondanks de onvermijdelijke te-

kortkomingen, niet op zand maar op de rotsen gebouwd en vormen daardoor een goed uitgangspunt voor onderzoek en beleid.

J. Dronkers

Literatuur

- Coleman, J. S. e.a., *Equality of Educational Opportunity*. Washington: U.S. Government Printing Office, 1966.
- Coleman, J. S. e.a., *Highschool achievement, public, catholic and private schools compared*. Basic Books, New York: 1982.
- Dronkers, J. en H. Schijf, Buurten, scholen en ongelijke onderwijskansen. In: A. B. Berends, J. Dronkers, J. K. M. Gevers, J. de Jong-Gierveld, F. Lammertijn (Eds.), *Sociologisch Jaarboek 1985*. Van Loghum Slaterus, Deventer: 1985.
- Eeden, P. van den en J. Hauer (Red.), *Analyse van multiniveaudata, theorie en toepassing*, SVO, Den Haag, z.j.
- Jencks, C. e.a., *Inequality: a reassessment of the effect of family and schooling in America*. New York: Basic Books, 1972.
- Meijnen, G. W., *Maatschappelijke achtergronden van intellectuele ontwikkeling*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1977.
- Rutter, M. e.a., *Fifteen Thousand Hours, secondary schools and their effects on children*. Open Books, Londen: 1979.

P. Mooren, H. Verdaasdonk en H. Verschuren (red.), *Kinderen letteren leren*, Zwijssen, Tilburg, 255 pag., f 36,60
ISBN 90 276 0098 8.

Op 21 december 1983 werd aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg een groots opgezet symposium gehouden onder de titel 'Letteren leren'. De bijdragen werden gebundeld en in 1984 onder de iets gewijzigde titel 'Kinderen letteren leren' gepubliceerd.

In zijn voorwoord wijst Mooren op de twee aspecten die in de titel naar voren komen, nl. de literatuuropvatting die een institutie erop nahoudt en de didactiek die moet zorgen voor de overdracht daarvan. De bijdragen zijn dan ook onderverdeeld in thema's die afgeleid zijn van deze instituties. Mooren stelt vervolgens dat het literatuuronderwijs longitudinaal en latudinaal benaderd moet worden. Men dient dus rekening te houden

met een doorgaande lijn van de ene klas naar de andere klas, maar eveneens zal men moeten streven naar een integratie van het literatuuronderwijs in de overige vakken. In verschillende bijdragen worden hiervan voorbeelden gegeven.

Het symposium werd geopend door Fens. In zijn inleiding, die veel leesplezier verschaft, presenteert Fens het begrip 'het beslissende boek' en ontvouwt hij een nieuwe, niet geheel verrassende, 'leesfasentheorie'. Volgens hem doorloopt elke lezer in zijn leven vier (lees)perioden. De eerste duurt tot rond het twaalfde jaar en is een periode waarin het kind leest wat het mooi vindt. De taak van de opvoeder bestaat uit het aanbieden van de boeken die beslissend kunnen worden. De tweede periode duurt tot het vijftiende à zestiende jaar en daarover is, volgens Fens, weinig te zeggen, om de eenvoudige reden dat er niets gebeurt. Een probleem dat steeds weer wordt gesignaleerd. De derde periode wordt ingeleid met de kennismaking met het traditionele literatuuronderwijs. De individuele lezer verdwijnt en de lezer leest wat de literatuur voorschrijft als mooi en goed. Deze periode kan lang doorlopen; ook op de universiteiten wordt hieraan bijgedragen. Tijdens de laatste periode vindt de lezer zichzelf weer terug. Het is de periode die gekenmerkt wordt door vrijheid en reflectie. Wat nu opvalt, is, dat in deze periode dezelfde soort boeken gelezen wordt als in de eerste periode. Het beslissende boek heeft zijn invloed doen gelden.

Met bovenstaande 'theorie' bracht Fens zijn kritiek op het huidige literatuuronderwijs duidelijk naar voren. Veel literatuuronderwijs bestaat, volgens hem, voornamelijk uit het afleren van het 'letteren lezen'. Gelukkig dat de bijdragen op het symposium, hoe summier ook, een aanleiding kunnen zijn (en in enkele gevallen ook al daadwerkelijk zijn) om hierin verbetering te brengen.

Twee vragen stonden tijdens het symposium centraal: Wat wordt er in en buiten de verschillende opleidingen ondernomen om letteren te leren? En: Hoe werkt dat in de schoolpraktijk?

De 18 bijdragen zijn verdeeld over een zestal thema's.

1. *De HBO-J en de opleidingen tot kleuterleider*
Drie bijdragen tot dit thema. Goeman-van Randen gaat in op 'het kinderboek als muzisch middel' en stelt dat een HBO-Jer zoveel inzicht in de diverse muzische middelen moet hebben dat in een bepaalde leefsituatie voor een bepaald kind het meest doelmatig middel gekozen kan worden. Zij laat zien dat het kinderboek tot die middelen behoort en illustreert dit aan de hand van enkele praktijkvoorbeelden. Haak noemt zijn bijdrage 'vorm geven aan beleven' en duidt daarmee zowel op de literatuur ('de inhoud moet echter vorm gegeven worden') als op het onderwijs in literatuur (o.a. hoe bereik je dat kinderen beleven, genieten, erva-

ren, verwerken, wat een tekst te bieden heeft?). Literatuuronderwijs geven is een tekst tot leven brengen. Simhoffer houdt een pleidooi voor thematisch literatuuronderwijs en vraagt daarvoor o.m. een positieve houding van de leerkrachten naar wat leerlingen bezighoudt en wat zij zelf te vertellen hebben.

2. *Het kleuter- en lager onderwijs*

Onder dit thema zijn drie, zeer praktisch gerichte, verslagen van activiteiten rond kinderboeken opgenomen. Quelle benadrukt nogmaals dat je niet bij lezen moet blijven steken en pleit voor een meer algemene kunstzinnige vorming, waarbij de ervaring als essentieel wordt onderkend. Dona en Van Trier doen verslag van activiteiten in de eerste klas, waarbij prentenboeken het uitgangspunt zijn. Luidinga omschrijft het leesonderwijs als primair communicatief onderwijs. Hij ziet als doelstelling van het leesonderwijs (en hierin is hij niet direct erg nieuw) de creatie van een zodanige leesgewoonte dat het lezen voor het verdere leven als onmisbaar wordt ervaren. In zijn bijdrage geeft hij verschillende voorbeelden van leesbevorderende activiteiten.

3. *PA en NLO*

Onder dit thema komen mensen aan het woord van de opleidingen die mensen voorbereiden op het geven van literatuuronderwijs. Dekkers geeft een summier schets van de plaats die het lezen inneemt in het programma van de propaedeuse van de (toen nog toekomstige) PABO's. Uitgangspunt hierbij is dat het leesonderwijs geïntegreerd is in het gemeenschappelijke programma. Beuming grijpt eveneens de komst van de nieuwe PABO aan als een nieuwe kans om ontwikkelingen te stimuleren, waarbij hij vooral de nadruk legt op een integratie van lezen en schrijven. Hawinkels belicht het literatuuronderwijs vanuit de nieuwe lerarenopleidingen. Tijdens de opleiding zal, zo stelt hij, 'het vergroten van de culturele bagage van de studenten' zeker een aspect zijn waar veel aandacht aan besteed moet worden. Daarnaast staat uiteraard de beroepsopleiding. Hawinkels geeft schematisch weer hoe goed literatuuronderwijs er uit moet zien. Belangrijke begrippen hierbij zijn leesbereidheid, leesvaardigheid en leesplezier; begrippen die sterk op elkaar betrokken zijn.

4. *Veldgerichte projecten*

Onder de titel 'enkel middel en geen doel' geeft De Vries een beknopt overzicht van informatiebronnen over en verslag van onderzoek op het gebied van de kinder- en jeugdliteratuur in brede zin. Verschillende benaderingswijzen, als ook een schets van de toenemende (universitaire) belangstelling en enkele voorstellen voor onderzoek worden naar voren gebracht. De Zanger geeft een samenvatting van het project 'Werken met boeken' van de SLO.

Veel van zijn bijdrage is reeds eerder verschenen in de reeks deelpublikaties n.a.v. dit project. Ruardi gaat uitermate beknopt in op de stichting Schrijvers School en Samenleving en Kakebeke werpt een blik achter de schermen van de spelwerkbijdrage die de CPNB elk jaar omtrent de kinderboekenweek laat samenstellen.

5. *Traditionele vernieuwingsscholen*

Vanuit de Vrije School-pedagogie geeft Dekkers zeer kort enkele problemen rond literatuur als ontwikkelingsstof aan. Freudenthal-Lutter bespreekt het functioneel taalgebruik binnen het Jenaplan-onderwijs. Geen bijdragen die erg veel nieuws naar voren brengen.

6. *School en bibliotheek*

Onder dit thema enkele bijdragen over de vraag in hoeverre de bibliotheken kunnen bijdragen aan het 'kinderen letteren leren'. Advisering van het lezerspubliek blijkt hierbij een van de belangrijkste taken te zijn.

De bundel wordt afgesloten met een nawoord van Verdaasdonk. Hierin wijst hij o.m. op het ontbreken van onderzoek naar het keuzegedrag van lezers en naar de aard en rol van literatuuroppervattingen. De bijdragen tot de bundel zijn in het algemeen erg summier en veelal niet diepgaand. Het geeft een overzicht van allerlei activiteiten rond het 'kinderen letteren leren', maar werpt eveneens veel vragen op. Alleen daarom al is het verheugend om te constateren dat de Katholieke Hogeschool van Tilburg meerdere symposia in deze reeks organiseert. In 1982 'Kinderen tot lezen stimuleren' (hiervan verscheen in 1983 een bundel) en in 1984 het symposium 'Kinderen laten lezen'. Het is te hopen dat deze symposia een traditie gaan worden.

A. W. M. Duijx

Dijkstra, A. & Kempen, G., *Taal in uitvoering*. Inleiding tot de psycholinguïstiek. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1984, 138 pagina's, f25,—, ISBN 90 01 26789 0.

Volgens de auteurs is deze inleiding in de psycholinguïstiek zonder specifieke psychologische of linguïstische voorkennis bruikbaar als leerboek in de eerste jaren van het wetenschappelijk onderwijs, lerarenopleidingen en het hoger beroepsonderwijs.

Het boek bestaat uit drie delen. Het eerste deel

behandelt kort het onderwerp en de methoden van de psycholinguïstiek. Psycholinguïstiek of Taalpsychologie bestudeert het mentale systeem dat taalgebruik mogelijk maakt, met als doel het ontwikkelen van een theorie over de mentale (cognitieve) processen die optreden tijdens taalgebruik.

Het tweede en belangrijkste deel beschrijft de componenten van een model voor menselijk taalgebruik, vanaf het herkennen en interpreteren van waargenomen uitingen tot het uitspreken van woorden en zinnen. Aan iedere component is vervolgens een hoofdstuk gewijd.

De eerste component is de Spraakherkenner. Twee hoofdproblemen komen we hier tegen. Ten eerste het segmentatieprobleem: hoe splitsen mensen het waargenomen spraaksignaal op in kleinere eenheden? (Spreek uit: Maaïen abten hooi?). Ten tweede het variabiliteitsprobleem: woorden klinken niet iedere keer hetzelfde, maar variëren van moment tot moment en van spreker tot spreker. Onderzoek naar invarianten in het spraaksignaal en naar de invloed van lexicale, syntactische en conceptuele kennis op spraakherkenning wordt besproken. Men onderscheidt twee gelijktijdig optredende informatiestromen: signaalgestuurd of bottom-up en kennis-gestuurd of top-down.

De volgende component, de Woordherkenner, probeert met behulp van het Mentale Lexicon woorden te identificeren. Het lexicon bevat alle kennis over woorden uit de taal. Het auditieve woordherkenningsproces wordt beschreven aan de hand van het 'cohort-model' van Marslen-Wilson.

De Zinsontleider heeft tot taak de gedachteinhoud (conceptualisatie) die aan de binnenkomende taaluiting ten grondslag ligt, te ontdekken. Men onderscheidt syntactisch en conceptueel gestuurde ontleding. Beide werken gelijktijdig. Verder wordt kort ingegaan op de problematiek rond ambiguïteit.

Het volgend hoofdstuk behandelt het Conceptueel Systeem, dat is de kennis van de wereld. Men bespreekt onderzoek naar de structuur van dit systeem, waarbij men er vanuit gaat dat er geen één-op-één relatie bestaat tussen concepten en woorden.

Bij het onder woorden brengen van gedachteinhouden tijdens het spreken en schrijven zijn drie modules van het taalgebruikersmodel betrokken: het Conceptuele Systeem, de Zinsgenerator en de Woordsynthetisator. Het Conceptuele Systeem beslist welke gedachte-inhouden expliciet in taal moeten worden omgezet. De zinsgenerator lexicaliseert, dat wil zeggen, hij selecteert woorden uit het lexicon die bij die gedachte-inhouden passen. Het eindproduct van de Zinsgenerator is een syntactische boom, die de woorden volgens een syntactisch bepaalde structuur achter elkaar heeft staan. Het is beter om hier nog niet van woorden te spreken maar van lemma's, een soort woordcodes zonder fonologische informatie. De Woord-

synthetisator vervangt lemma's door lexemen, dat zijn woorden met hun fonologische en morfologische specificatie.

De Articulator zet de articulatie-organen aan tot het produceren van spraakklanken.

Het derde deel behandelt de thema's Taal en Denken, Moedertaalverwerving en Afasie. Een appendix stelt de lezer in staat tot het schatten van de omvang van zijn of haar woordenschat. Verder bevat de appendix een groot aantal vragen en opdrachten naar aanleiding van de behandelde stof.

Het boek biedt een beknopt overzicht van de voornaamste issues in de hedendaagse psycholinguïstiek en plaatst ze in een begrijpelijk en overzichtelijk kader. Dit geïntegreerde verband, toegespitst op vooral Nijmeegs onderzoek naar auditieve taalverwerking, benevens de middels vragen en opdrachten ingebouwde discussiestof, maakt het boekje zeer geschikt als handleiding bij een cursus Inleiding tot de Psycholinguïstiek. Het is een verademing een verhandeling te lezen die niet gebaseerd is op een abstracte taalkundige terminologie en die niet ontleend is aan bestaande Engelstalige introducties zoals het veel gebruikte Clark en Clark. Dat dit eigen kader wellicht bewust tekort doet aan de belangrijke plaats die onderzoek naar visuele woordherkenning of begrijpend lezen in de experimentele praktijk inneemt, behoeft voor een eerste oriëntatie geenszins een bezwaar te zijn.

J. Andriessen

J. Stolk & M. J. A. Egberts (red.), *Tussen verlangen en werkelijkheid*. Opstellen over de waardigheid van mensen met een verstandelijke handicap. Boom, Meppel/Amsterdam, 1985, 213 pag., f29,50, ISBN 90 6009 642 8.

In dit boek wordt vanuit diverse disciplines geschreven over geestelijk gehandicapte mensen: vanuit de juridische discipline over de rechtsbescherming (Blankman), vanuit de medische discipline over abortus provocatus (Arts), vanuit de theologie over euthanasie (Musschenga) en menswaardigheid (C. P. v. Andel), vanuit het maatschappelijk werk over liefde en vriendschap (Van Zijderveld). Ik zal mij in deze bespreking beperken tot de hoofdstukken die geschreven zijn vanuit pedagogisch gezichtspunt.

Jak levert een historisch-pedagogische bijdrage over C. E. van Koetsveld (1807-1893), de pionier van de Nederlandse zwakzinnigenzorg. Van Koetsveld stichtte, tegen de geest van die tijd in Neder-

land, een school en vervolgens een internaat voor 'idiote' kinderen. Jak levert hiermee een waardevolle bijdrage aan de discussie over persoon en werk van Van Koetsveld. Met belangstelling zien wij daarom uit naar zijn proefschrift: er zijn nog wel een paar vragen te beantwoorden. Stolk geeft met zijn bijdrage over 'geestelijk gehandicapt en het verlangen ook iemand te zijn' duidelijk de lijn aan van het boek. Het is een pleidooi voor de erkenning van de absolute waarde van een geestelijk gehandicapt mens. Stolk kiest als uitgangspunt datgene waarin mensen gelijk zijn: hij vertrekt vanuit het mens-zijn, dat alle mensen gemeen hebben. De kern van dat mens-zijn wordt aangeduid met het begrip persoon. Persoon is, wie bestemd is om 'ik' te zeggen. Deze bestemming vormt het perspectief van het verlangen van mensen zelf iemand te zijn. Wie deze bestemming bereikt, noemen wij persoonlijkheid: de persoon heeft een ontwikkeling tot persoonlijkheid doorgemaakt. Dit verlangen is er ook bij geestelijk gehandicapten, postuleert Stolk. Maar de realisering van dit verlangen stuit op de harde werkelijkheid van het gehandicapt zijn. Consequenties van deze visie zijn volgens Stolk: respect voor het persoon-zijn van geestelijk gehandicapten én verantwoordelijkheid voor hun persoonlijkheid-in-wording.

In aansluiting op L. Kolakowski maakt Stolk een onderscheid tussen een 'kantiaanse' benaderingswijze (waarin wordt uitgegaan van de onvervangbare waarde van elk mens) en een 'darwinistische' benadering (de waarde van een mens wordt beoordeeld volgens het criterium 'wat is het beste voor de in standhouding van de soort'). Het zal duidelijk zijn dat Stolk kiest voor de 'kantiaanse' benadering.

Op eigen wijze werken de andere auteurs deze lijn van Stolk verder uit. Oosterhof-Beugclink pleit voor een ruimere opvatting van 'opvoeden' en 'persoon-zijn': opvoeden ligt in samenleven van ouders en kind besloten, gaat als het ware vanzelf; zwakzinnige kinderen zijn persoon, omdat zij iets eigens hebben, een 'uniek' wezen zijn. Ondanks deze verruiming kan voor ouders het opvoeden van een zwakzinnig kind een te zware opgave zijn, en kan het menswaardige van hun eigen bestaan in het gedrang komen. Egberts werkt deze lijn uit naar diep-zwakzinnigen. Ook hij legt de nadruk op het samenleven als kern van de opvoeding van deze mensen: verzorgend-omgaan is een vitaal moment in dit samenleven. De Ruyter legt de nadruk

op de ontmoeting van werker en zwakzinnige. Een ontmoeting, waarvan beiden beter worden, meer persoon worden. Hij adstrueert dit met een aantal verhalen van werkers. Abrahams-van der Korst vraagt zich tenslotte af, of wonen in een inrichting wel menswaardig leven is. Uitgaande van de kritiek op inrichtingen komt zij tot een aantal veranderingen in woonvorm en begeleidingsstijl, die de kritiek ondervangen.

Vanuit een personalistisch standpunt wordt in deze hoofdstukken een pleidooi gehouden voor een menswaardige omgang met geestelijk gehandicapten in een menswaardige omgeving. Belangrijk is het pleidooi voor een ruimere opvatting van opvoeden. Bij alle waardering wil ik toch drie kritische kanttekeningen plaatsen. Allereerst de verruiming van de opvatting over opvoeden: m.i. is er niet sprake van verruiming, maar van verschuiving. Ligt meestal eenzijdig het accent op het handelen, in de hier bepleite opvatting komt eenzijdig het accent te liggen op samenleven. Maar het verlangen zelf iemand te zijn houdt óók in dat de geestelijk gehandicapte in de gelegenheid gesteld wordt, voor zover dat in zijn mogelijkheden ligt, zelf te handelen. Verruiming van de opvatting over opvoeden houdt in, dat naast het samen handelen ruimte geschapen wordt voor samenleven; niet dat het samen handelen vervangen wordt door het samenleven. Een tweede kritiek betreft het menswaardiger maken van de inrichting. In feite is er sprake van het veranderen van de inrichtingsgroepen in een soort gezinsvervangende tehuizen bijeengebracht op één terrein; dit betekent een krampachtig vasthouden aan een achterhaald model van zwakzinnigenzorg, nl. het inrichtingsmodel. Waarom niet meteen overgaan tot plaatsing van de bewoners in gezinsvervangende tehuizen of sociowoningen? Een derde kritiekpunt betreft het verwaarlozen van de maatschappelijke context. De keuze voor een 'kantiaanse' resp. een 'darwinistische' benadering vindt niet in een maatschappelijk vacuum plaats. De maatschappelijke context vergemakkelijkt resp. bemoeilijkt een bepaalde keuze.

Ondanks deze kritiek vind ik dit boekje een waardevolle bijdrage aan de emancipatie van de geestelijk gehandicapte mens in de huidige samenleving. Van harte aanbevelen.

A. van Gennep

Mededelingen

Onderwijs Research Dagen 1986

De Onderwijs Research Dagen 1986, georganiseerd door de Vakgroep Onderwijskunde Utrecht, onder auspiciën van de Vereniging voor Onderwijs Research, worden gehouden op donderdag 15 mei en vrijdag 16 mei 1986 in het Beatrixgebouw van de Jaarbeurs te Utrecht.

Inlichtingen en inschrijvingen bij de secretaris ORD'86, drs. W.A.M. Kok, Vakgroep Onderwijskunde, FSW, Rijksuniversiteit Utrecht, Postbus 80140, 3508 TC Utrecht; tel. 030-534867.

PAOS Programma 1986

Het Postacademisch Onderwijs Sociale Wetenschappen (PAOS) organiseert in 1986 circa 85 cursussen en conferenties, verdeeld over de volgende terreinen:

- individuele gezondheidszorg en welzijnswerk
- onderwijs
- bedrijf - bestuur - beleid
- theorieën en methoden en technieken van onderzoek
- communicatie en informatie

De brochure met een compleet overzicht van het programma kan kosteloos aangevraagd worden bij PAOS, Postbus 325, 2300 AH Leiden; tel. 071-148333 t.s.t. 3405 of 2442.

Inhoud andere tijdschriften

Pedagogisch tijdschrift

10e jaargang, nr. 9, 1985

Wat is een mens, wat is een mensenleven? Bij prof. dr. M.J. Langevels 80e verjaardag, door E.A.M. Jacobs, S. Miedema en F. Beugelsdijk.

Configuratietoets nader beschouwd, door W. van Wijlick.

Maatschappijleer: Nederland tussen Groot-Brittannië en de Bondsrepubliek Duitsland, vergelijking en perspectief. Deel 1: Groot-

Brittannië, door Th.F.M.C. Athmer-van der Kallen.

Invloed van werkloosheid binnen het gezin op zelfbeeld en toekomstperspectief van jongeren, door D.B. Baarda, M.P.M. de Goede, I. Jansen en M.A. van der Pol.

De invloed van ETC-onderwijs op de Nederlandse woordenschat van Turkse kinderen in de leeftijd van 9 tot en met 13 jaar, door G. van der Veen-Schreuder.

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

24e jaargang, nr. 11, 1985

De opvoederkenmerken, 'locus of control' en 'geneigdheid tot informatiezoeken': constructie van vragenlijsten en eerste empirische verkenningen, door F.H.R. Leenders. Pedagogische hulpverlening in de eerste lijn, door N.P.J. Kousemaker en D. Timmers-Huigens.

Over een strategie voor begeleiding van ouders met een gehandicapt kind, door F.S. Robijns en A.E. Jackson.

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

24e jaargang, nr. 12, 1985

Leermoeilijkheden in de defectologie, door C.F. van Parreren.

Onderwijs aan kinderen met leermoeilijkheden in Moskou, door A.M.E. Strumphler. Remediëring van rekenproblemen; een bijdrage uit Moskou, door G.M. Kapustina. Aantekeningen bij de leerprincipes van Kapustina, door J.W.M. van Erp.

Glossarium van termen uit de Sovjetpsychologie en -defectologie, door C.F. van Parreren.

Tijdschrift voor Onderwijsresearch

10e jaargang, nr. 4, 1985

Vrijwilligerseffecten in tijdschrijfonderzoek, door A. van Gelderen en O. ten Cate.

Vragen en vraagstrategieën, door H. van der Meij

Meningen over meerkeuze- versus open vragen en verschil in studieactiviteiten onder invloed van toetsverwachting: verslagen van een enquête, door J. Yang, I.C. Verheul, N. Verhelst en E. van Essen.

Notities en Commentaren

Enige aantekeningen bij een empirisch onderzoek in het Lager Onderwijs te Amsterdam, door I. Kreft.

Schooluitval in de l'art pour l'art-kritiek, door J.C. van der Wolf.

Tijdschrift voor Onderwijsresearch

10e jaargang, nr. 5, 1985

Vergelijkbaarheid van scores van leerlingen op de schoolbelevingsschaal, door J.P.M. Mullink.

Schoolvoorziening en schoolbezoek, door Thio Sic Liong.

Zelfstudie als functie van onderwijsdeelname: hypothesetoetsing, door P. Vos.

The Psychometric Equivalence of Two Types of Spelling Tests, door M.G.H. Jansen
Notities en Commentaren

De relatie tussen snelheid en precisie bij tests met tijdslimiet, door D.N.M. de Gruijter

Tijdschrift voor Onderwijsresearch

10e jaargang, nr. 6, 1985

Ontwikkeling en eerste resultaten van een gestructureerd observatiesysteem, door T. Mooij.

De invloed van anonimiteit op de resultaten van tijdschrijfonderzoek, door Th.J. ten Cate.

De invloed van samenwerking en gezamenlijke beoordeling op spellingprestaties, door J.P. van Oudenhoven, G. van Berkum en T. Swen-Koopmans

Notities en Commentaren

Evaluatie: beoordelen van kwaliteit, door W.K.B. Hofstee.

Er is meer te doen, door A.D. de Groot.

Onderhandelen en besturen op het terrein van evaluatie-onderzoek, door J. Scheerens.
Evaluatieonderzoek en rationaliteit, door K.M. Stokking.

Het evaluatiepandemonium: naschrift bij De Groot, Scheerens en Stokking, door W.K.B. Hofstee.

Ontvangen boeken

Dekker, R., P. Herfst, J. Terwel, D. van der Ploeg, *Interne differentiatie in heterogene brugklassen bij wiskunde* (Selectareeks), S.V.O. 's-Gravenhage, 1985, f32,50.

Derksen, A.A., *Wetenschap of Willekeur? Wat is wetenschap?* Coutinho, Muiderberg, f27,50.

Glopper, K. de, *Schrijffprestaties in het voortgezet onderwijs*, (Selectareeks), S.V.O., 's-Gravenhage, 1985, f27,—.

Maier, K.E., *Grundriss moralischer Erziehung*, Klinkhardt Verlag, Bad Heilbrunn, 1986, DM. 19.20.

Rispens, J. en I.A. van Berckelaer-Onnes, *Theoretische orthopedagogiek*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1985, f37,50.

Tomic, W., *Docentgedrag en leerresultaten* (dissertatie), Febodruk, Enschede, 1985.

Ontvangen rapporten

Blom, S., J. van der Kerk, M. van Goor, *Ervaringen met interne differentiatie in het buitenland*. Een literatuurstudie naar ervaringen met interne differentiatie in de eerste fase van geïntegreerd voortgezet onderwijs in vier Europese landen.
Vakgroep Onderwijskunde V.U./R.U. Utrecht.